

primavera 2023

Adrienne Rich: néixer de dona, explorar el naufragi

Núria Busquet

Imagino Adrienne Rich com una dona petita, estranyota, introvertida i problemàtica. Però no sé res d'ella, en realitat, del seu caràcter, de la manera de comportar-se. Només sé el que ella m'ha explicat. El fet que el que jo n'extregui sigui això encara la fa més interessant a ulls de la lectora que soc, acostumada a veure l'autor com un ésser impecable, sobretot abans de traduir-lo. L'autor que tradueixo, sobretot si és algú amb un corpus intel·lectual tan extraordinari com Rich, és, per a mi, un ideal en què emmirallar-me. El reflex del mirall d'Adrienne Rich és el d'algú que aprèn a viure cada minut de la seva vida, i per això és crítica, i a la vegada comprensiva, amb el minut anterior. Tot allò d'estrany i problemàtic d'Adrienne Rich és el que la fa més entranyable: costa elevar-la a una plataforma d'autoritat, perquè el fa venir sovint són ganes d'agafar-li la mà, d'abraçar-la.

Rich va néixer el 1929 a la ciutat nord-americana de Baltimore, però per a mi va néixer gairebé cent anys més tard, un 2021 postpandèmic en què tots plegats sortíem a la superfície després d'un any al fons més profund del naufragi, un any, com ella, estrany i problemàtic. Jo no sabia res d'aquesta dona, per la qual cosa puc dir, i em permetreu la llicència, que vaig arribar verge al seu naixement. Aquesta Rich que m'imagino es faria un tip de riure en llegir la frase que acabo d'escriure. L'Adrienne Rich real va estudiar a Radcliffe, a Harvard, va viatjar pel món, va casar-se amb un home i va tenir fills, va escriure poemes, va guanyar premis, va ser professora universitària, va iniciar una relació lesbiana que li duraria la resta de la seva vida, va escriure molts assaigs sobre temes molt diversos, va militar en el moviment pels drets civils i el moviment feminista. Va pensar. Va ser una persona compromesa políticament. Va evolucionar (i com va evolucionar!) a mesura que passaven els anys. I malgrat això, durant molt de temps, viva o morta, per a mi no va existir.

Tanmateix, existia. Totes les dones que ens hem qüestionat el fet de ser dona, totes les dones que hem tingut o no hem tingut fills, però que ens hem qüestionat la maternitat, totes les dones que ara mateix existim com a dones dins la societat, portem dins nostre, sovint sense saber-ho, el coneixement que Adrienne Rich ens va transmetre durant la seva vida. Per això, el llibre *Naixem de dona. La maternitat com a experiència i institució* és tan fonamental encara ara, i per això et parla directament a través del temps i la distància, com si Adrienne Rich acabés de néixer de tu, i tu acabessis de néixer d'ella.

Obrir un llibre per primera vegada per traduir-lo, quan saps que és un llibre que es considera fundacional, és una responsabilitat que només es pot emprendre amb el cap poc clar i moltes ganes. *Naixem de dona. La maternitat com a experiència i institució* és considerat un estudi pioner sobre la maternitat i va ser publicat el 1976. Quan es va publicar jo tenia dos anys. Es tracta d'una perspectiva feminista respecte del fet de parir fills i criar-los al llarg de la història, des de diferents vessants, en un recorregut que ens porta de la seva pròpia experiència com a mare i la seva experiència com a filla, fins a

l'experiència universal de la maternitat de totes les dones que han tingut fills i les que no, passat tot plegat pel filtre de la institució de la maternitat com a cotilla impenetrable que fa de l'experiència individual un malson col·lectiu contra el qual les dones s'enfronten dia a dia. Però anem a pams.

Adrienne Rich va publicar el primer llibre de poemes de molt jove, i abans de casar-se ja n'havia publicat un altre. Entre 1955 i 1959 va tenir tres fills, la qual cosa li va suposar un qüestionament intens de la seva condició de dona, que la va portar a polititzar-se més que mai. Va estar anys sense poder escriure poemes, tancada en una cotilla que més tard provaria d'obrir reconeixement el que suposava el matrimoni i la maternitat per a les dones de la seva època, no pas tan diferent del que representa ara. Durant els anys seixanta, doncs, fa de dona d'un professor universitari en un entorn acadèmic acomodat i conservador. I dic fa, perquè ella no se sent mai «la dona de», malgrat que estima el seu marit i ell la recolza en tot: «Jo entenia que la meua lluita per escriure era una mena de luxe», afirma, «una peculiaritat meua. La meua feina no aportava gairebé gens de diners; de fet, fins i tot suposava una despesa, si havia de contractar una persona que m'ajudés a casa algunes hores a la setmana perquè jo pogués escriure». A finals dels anys seixanta se separa del marit, el qual se suïcidarà la tardor de 1970.

I aquí inicia el canvi. S'inicia el naufragi, que reflectirà poèticament en el llibre de 1973 *Submergir-se en el naufragi*, un llibre que, curiosament, va publicar-se en català en traducció de Pol Guasch i edició d'Edicions Poncianes al mateix temps que es publicava *Naixem de dona*, el 2022. Després de descriure poèticament aquest naufragi metafòric, Adrienne Rich es va proposar entendre què havia passat, i va aprofitar una beca de la Fundació Ingram Merrill, concedida, a priori, per escriure un altre llibre de poemes, per elaborar l'assaig *Naixem de dona*, que es va publicar el 1976. Tots dos llibres són un intent, l'un poètic, l'altre assagístic, de desfer-se de la cuirassa que l'havia tingut atrapada, mig ofegada, una part de la seva vida, si no tota.

Com diu la pròpia autora al pròleg de l'edició de 1986 del llibre: «Existia una tensió peculiar entre un vell sistema d'idees sense energia, però impulsat per la força dels costums, la tradició, els diners i les institucions que el recolzen, i un conjunt emergent d'idees viu i ple d'energia, però que encara és un remolí d'idees, descentralitzat, anàrquic i constantment atacat, que tanmateix s'expressa poderosament a través de l'acció. En el segle que vivim hi ha moltes idees antigues que cohabiten dins del seu estatus privilegiat: la superioritat dels europeus i els cristians; la crida a la força que supera la crida a la relació; el que és abstracte com una cosa més desenvolupada o "civilitzada" que el que és concret o particular o l'adscripció a un valor humà intrínsec més elevat dels homes per sobre de les dones».

La institució de la maternitat, escriu Rich se superposa al potencial de la maternitat, ens afecta a tots i ningú no se n'escapa. La institució devalua la tasca, amb l'únic objectiu de produir el màxim nombre d'humans al menor cost possible. És, diu Rich, una mena de treball forçat no remunerat i totalment supervisat. Per una banda tenim la institució, formada per un conjunt de lleis, tradicions, pràctiques religioses i estructures econòmiques, que es permet introduir-se en la intimitat de les dones i legislar perquè aquestes s'adaptin al que requereix el sistema. Per altra banda, quan les mateixes dones necessiten ajuda ja sigui econòmica, sanitària o de cures per part del sistema, es veuen deixades a la pròpia sort amb l'excusa que la tasca no és remunerada, per tant, forma part de la vida personal,

de l'experiència de cadascú. Així, les dones, per una banda, es veuen forçades a adaptar, tant si volen com si no, la seva maternitat als requisits d'un sistema que no només no està disposat a ajudar-les, sinó que, en certa manera, les fa esclaves de la tasca.

Sembla que no hagin passat els anys, et dius quan llegeixes, tradueixes, aquest llibre, i és ben bé així. Les qüestions que tracta són, com s'acostuma a dir, de rabiosa actualitat. Les filles i netes d'Adrienne Rich tenim els mateixos dubtes, problemes, frustracions i ràbies que tenien les nostres àvies i mares. Hem sobreviscut: vivim en un entorn digital on la intel·ligència artificial fa de les seves, la digitalització ens ha facilitat tot un seguit de tasques, podem comprar llibres, roba, menjar des de casa. Hem superat guerres, pandèmies, la globalització, els e-books i fins i tot ens enfrontem dia a dia al poder immens i manipulador de les xarxes socials. En canvi, els homes que descriu Rich en el seu llibre, homes de fa cinquanta anys, afronten la paternitat de manera molt semblant als homes d'ara, mentre que les dones ens hem hagut d'adaptar i, fent el mateix que feien les dones com Rich, no hem aconseguit alliberar-nos ni ser unes mares més felices. La càrrega que portem al damunt no només és semblant a la que portaven les dones de fa cinquanta anys. Podríem dir que fins i tot s'ha duplicat, si no triplicat. Al cap i a la fi, Rich estava frustrada perquè la feina d'escriure, que feia mentre cuidava tres fills, no era considerada una feina real. Quantes mares actuals es poden permetre «només» cuidar fills? Quantes, a més de cuidar fills, han de treballar, i després, només després, si tenen temps, escriure? Encara hi ha feina per fer, molta, moltíssima, i en alguns casos alleuja una mica veure que s'ha posat fil a l'agulla, però fa feredat adonar-se que no tant com es pensava Adrienne Rich, no tant com ens pensàvem nosaltres mateixes fa uns anys.

D'Adrienne Rich, en català, no teníem gaire cosa. El 1994 Edicions de la Guerra havia publicat l'antologia de poemes *Atlas d'un món difícil: poemes 1988-1991*, i el 2019 Publicacions de la Universitat de València havia publicat *Vint-i-un poemes d'amor, 1974-1976*. Per sort, en un mateix any, el 2022, van aparèixer tres llibres nous de l'autora: l'assaig *Vesuvi a casa: el poder d'Emily Dickinson* (Trad. Carme Manuel, Publicacions de la Universitat de València) i dos volums que aparentment són molt diferents, però que, com he descrit abans, estan íntimament connectats: *Submergir-se en el naufragi* (Trad. Pol Guasch, Edicions Poncianes) i *Naixem de dona. La maternitat com a experiència i institució* (Trad. Núria Busquet Molist, Leonard Muntaner). És fonamental reivindicar en la nostra llengua el llegat d'Adrienne Rich i seria molt interessant que es continuessin publicant els seus poemes i assaigs, per poder ser capaços d'abastar tot el coneixement que aquesta autora va desenvolupar al llarg d'una vida que, per sort, va ser llarga i fructífera.

Traduir un assaig que t'és proper suposa una gran responsabilitat. No és un tema que et sigui aliè i t'hi aboques amb passió, potser massa. A priori, no t'esperes que traduir t'hagi d'afectar tant. Es tracta d'una tasca intel·lectual, que et requereix una ment concentrada i les paraules que vagin venint, una darrere l'altra. Hi ha novel·les que expliquen coses terribles, hi ha poemes que diuen coses que t'arriben molt endins. Un assaig sobre la maternitat t'ha de resultar, com a màxim, interessant. Però no t'ha de fer plorar, no t'ha de fer tenir por, no t'ha de fer plantejar-te què fas amb la teva vida. No t'ha de fer ràbia. Ara bé, Adrienne Rich utilitza aquest estil assagístic tan propi dels escriptors nord-americans, que barreja la pròpia experiència amb la teoria i fa del qüestionament intel·lectual una anàlisi de tu mateixa i una exposició de la debilitat d'aquella que escriu. Això, que sovint des

d'Europa es veu amb recel literari o fins i tot menyspreu cultural, funciona perfectament quan una dona parla de tenir fills i repassa, per una banda, la incomprensió que suposava per a ella el fet d'odiar ser mare, i a la vegada estimar els seus fills amb una força animal. Per això, un cop aquests fills se'n van de casa, es proposa entendre què ha passat, li cal submergir-se en el naufragi, i anomenar el que abans no ha estat capaç de dir, només sentir. «He vingut per explorar el naufragi. / Les paraules són propòsits. / Les paraules són mapes. / He vingut a veure les destrosses que es van fer / i els tresors que perduren», diu Adrienne Rich en paraules catalanes de Pol Guasch. I jo, traductora, llegeixo *Naixem de dona* i em submergeixo en el meu propi naufragi de la maternitat, i la meva amiga, que no és mare, llegeix *Naixem de dona* i es submergeix en el naufragi de la seva no maternitat. Una cosa és l'experiència de ser mare, l'altra és la institució de la maternitat, i amb aquesta teoria entens la ràbia i surts a respirar. L'experiència de la maternitat de cada dona és única i privada, la institució és universal, general, unida específicament a un sistema social, és subterrània i cruel, i busca el control de les dones, siguin o no siguin mares, per part del patriarcat.

No t'esperes, doncs, que traduir un assaig t'emocioni. Però tampoc t'esperes, en un assaig que t'emociona, trobar referències sense parar, cites de conferències, estudis, llibres, una bibliografia extensa plena de títols per consultar. Un treball ardu i pesat de construcció de la traducció a partir d'un original metòdic, polièdric i ple d'informació de tota mena, que requereix buscar, buscar, buscar, comprovar, estudiar, llegir, entendre. Submergir-se en l'obra, submergir-se en l'autora, submergir-se en la seva vida. Enfonsar-t'hi. Fer-la néixer dins la meua vida lectora mentre a la vegada la faig néixer en català. En les més de 350 pàgines que ocupa aquest llibre, Adrienne Rich ens porta a la prehistòria, l'Antiguitat clàssica, l'Europa medieval, la Il·lustració, l'època contemporània i fins a l'últim terç del segle XX. I estableix un fil conductor que repassa què eren, què han estat i què són les dones dins d'un entorn històric que ha anat variant, però en unes condicions que no han canviat tant i que, en molts casos han empitjorat perquè al sistema patriarcal li ha calgut aturar-les.

Des d'un punt de vista més professional, un assaig d'aquesta magnitud requereix, efectivament, una immersió profunda per poder fer néixer, que em va suposar mesos de treball i lectures, de vegades cercant una frase en un llibre, de vegades procurant entendre a què es referia l'autora quan citava una altre autor, sovint, buscant si encara existia una organització a què feia referència o si s'havia traduït al català un manifest que l'autora mencionava. No és habitual un treball tan intens de documentació per part d'una autora, tot i ser un assaig. A més, com he dit abans, Adrienne Rich és una aprenent de la vida, una persona que avança i aprèn en avançar. Per això, malgrat que l'obra es va publicar el 1976, el 1986, en publicar-se una nova edició del llibre, l'autora va decidir no fer els canvis sobre l'obra mateixa, sinó introduir-hi unes notes especials en què es qüestiona a ella mateixa i les pròpies teories i extreu noves conclusions amb els coneixements assolits en els deu anys que havien passat entre una edició i l'altra. Per tant, al volum en català, podem trobar notes a peu de pàgina referents als comentaris que ella fa a l'edició de 1986 i a la vegada notes al final del llibre amb tota la bibliografia de l'edició original.

Es fa difícil no pensar quins comentaris, conclusions o teories noves introduiria Adrienne Rich en aquesta edició actual, i sap greu que no hi sigui per explicar-nos-ho. Per sort, la

traducció ens ha permès fer-la renéixer, ajudar-la de nou, en un idioma diferent, a elaborar i explicar el seu i el nostre naufragi. I en acostar-la als lectors catalans, amb sort, aconseguir, com diu ella, «desenvolupar nous significats, transformar el pensament» de nou, encara una altra vegada.